

3

Bronnen:

Euterpe en Der Fluyten Lust-hof

3.1. In de Stoof-steegh, in 't Muzyk-boek

De Stoofsteeg in Amsterdam is een onooglijk steegje, een smalle doorsteek die de Oudezijds Voor- en Achterburgwal met elkaar verbindt. Wie er niets te zoeken heeft, loopt er gemakkelijk voorbij. Tegenwoordig wordt menige etalage er bevolkt door dames van lichte zeden. Halverwege de zeventiende eeuw had hier een ambitieuze muziekdrukker en boekverkoper zijn winkel en werkplaats, aan de noordzijde van de steeg. Het was Paulus Matthijsz, in zijn tijd de belangrijkste muzikuitgever van de noordelijke Nederlanden. Zonder zijn ondernemerschap zouden we waarschijnlijk over geen van de werken hebben beschikt die het onderwerp vormen van deze studie. Matthijsz was tevens componist en zal nog uitgebreid ten tonele verschijnen als een van 'de anderen'.¹ Hij verzorgde niet alleen de publicatie van Jacob van Eycks *Lust-hof*, maar gaf ook *Der Goden Fluit-hemel* en 't *Uitnemend Kabinet* uit, verzamelbundels waarvoor hij zelf als redacteur optrad.

Eind zeventiende, begin achttiende eeuw zou Amsterdam als stad van muziekdrukkers het centrum van de wereld worden, dankzij de uitgevershuizen van Pierre Mortier, Estienne Roger en Michel-Charles Le Cène.² Toen Matthijsz zich er in 1640 vestigde als zelfstandig drukker, was het zover nog niet en moest Amsterdam in de dogestad Venetië zijn absolute meerdere erkennen op dit gebied. Antwerpen was een goede tweede. Hier waren het Pierre Phalèse en Christoffel Plantijn die talloze bundels met motetten, madrigalen en chansons het licht deden zien. Vaak waren het herdrukken van muziek die eerder in Italië was verschenen.

In 1583 zocht Plantijn de noordelijke Nederlanden op door een filiaal in Leiden te openen, dat bij zijn dood in 1589 werd geërfd door zijn schoonzoon François Raphelengius (van Ravelingen). Maar Amsterdam bleef, wanneer de vele lied- en

¹ 10.1.

² Voor een beknopt overzicht van de muziekdruk in de zeventiende en achttiende eeuw, zie Krummel 2001 (II, 2-3).

psalmboeken die dikwijls muzieknoten bevatten buiten beschouwing worden gelaten, een buitenbeentje. Nog afgezien van het feit dat er aan de Amstel nauwelijks muziek werd gedrukt, kan men zich afvragen waar de welgestelde Amsterdamse muzikliefhebbers hun buitenlandse muziekguitgaven vandaan haalden. Veel zal rechtstreeks door kooplui uit het buitenland zijn meegenomen.³ Het lijkt veelzeggend dat de Utrechtse boekverkoper Johannes van Doorn in Amsterdam adverteerde toen hij in 1639 een grote collectie muziek te koop had.⁴ Voorzover bekend had Amsterdam zo'n adres niet. Muziek was weliswaar verkrijgbaar bij de boekverkoper Hendrick Laurensz (1588-1649), die zijn winkel 'in 't Schrijf-boeck' aan het Damrak had. Maar als we het muzikale aandeel van zijn catalogi bekijken, is het moeilijk ervan onder de indruk te raken.⁵ Er is meer sprake van een samengeraapt allegaartje dan van een poging tot de opbouw van een geschakeerd assortiment.

Paulus Matthijsz produceerde zijn eerste muziekdrukken in opdracht van anderen. In 1641 drukte hij twee verzamelingen met werken van Gastoldi: *Balletten met drie stemmen* in opdracht van Jan Jansz, *Balletti a cinque voci* voor Everhard Cloppenburgh.⁶ Uit het feit dat de driestemmige balletten van Nederlandse teksten waren voorzien, blijkt wel dat de uitgaven speciaal voor de thuismarkt waren bestemd. De Nederlandse markt in zijn algemeenheid en de Amsterdamse in het bijzonder was een snel groeiende. De explosieve ontwikkeling van de welvaart in de Gouden Eeuw vond ook haar weerslag op de bevolkingstoename.⁷

Hier moet Matthijsz een gat in de markt hebben gezien. Hoewel hij altijd niet-muzikale uitgaven is blijven drukken, uit naam van zichzelf en van anderen, zou hij zich spoedig opwerken tot de belangrijkste muziekguitgever in de Republiek. In korte tijd moet het goed zijn gegaan met de muzikale zaken. Heette zijn werkplaats in de Stoofsteeg aanvankelijk nog neutraal 'de Boekdrukkerij', al snel – in 1646 of 1647 – maakte de naam plaats voor 'In 't Muzyk-boek'. Dit geeft wel aan waar zijn prioriteiten lagen.

In 1644 sprong Matthijsz in het diepe door instrumentaal repertoire uit te geven dat niemand eerder had gepubliceerd: Nederlandse muziek, overwegend voor de blokfluit. Enerzijds maakte hij een begin met het publiceren van het blokfluit-oeuvre van Jacob van Eyck, waarvan het eerste deel verscheen als *Euterpe oft Spiel-goddinne*. Parallel hiermee zag *Der Goden Fluit-hemel* het licht, een verzamelbundel met werken van verschillende (meest Nederlandse) componisten voor één, twee en drie sopraanblokfluiten of andere melodie-instrumenten zoals de viool.⁸ Het zijn voorzover bekend de vroegste muziekguitgaven die hij onder eigen vlag publiceerde. Het zou in latere jaren de gewoonte blijven dat elke editie van werk van Jacob van Eyck werd gecombineerd met een verzamelbundel, zodat van 'tweelinguitgaven' kan worden gesproken.

³ Zie het citaat van Quirinus van Blankenburg in 1.1.

⁴ Van Selm 1987: 307 (noot 218). Catalogus: Van Doorn 1639. Het aanbod oogt meer als een verkapte veilingcatalogus dan als een fondscatalogus.

⁵ Scheurleer 1900 en Laurensz 1649.

⁶ Rasch 1974: 91.

⁷ Zie 2.4.

⁸ Rudolf Rasch spreekt in verband met *Der Goden Fluit-hemel* en 't *Uitnemend Kabinet* over anthologieën, oftewel bloemlezingen (Rasch 1972: 167). Dit is echter een minder gelukkige benaming, omdat het woord suggereert dat de bundels het beste bevatten van hetgeen de samensteller uit een veel groter reservoir kon putten. Hoofdstuk 9 zal demonstreren dat Matthijsz in het geval van de *Fluit-hemel* alle zeilen heeft moeten bijzetten om het boekje te vullen. Om die reden verdient 'verzamelbundel' de voorkeur boven 'anthologie'.

In 1646 verscheen het vervolg op Van Eycks *Euterpe* als *Der Fluyten Lust-hof II*. Een tweede deel van de *Fluit-hemel* kwam er niet, in plaats hiervan publiceerde Matthijsz het eerste deel van *'t Uitnemend Kabinet*: wel een verzamelbundel, echter niet meer voor blokfluit maar primair voor strijkinstrumenten als viool en viola da gamba. In 1649 verscheen een vermeerderde herdruk van Van Eycks *Euterpe* als *Der Fluyten-Lusthof I*, gecombineerd met *'t Uitnemend Kabinet II*. In 1654 en omstreeks 1656 zouden de edities paarsgewijs om en om worden herdrukt. Een historisch-bibliografisch overzicht is weergegeven in Tabel 1.

TABEL 1 De 'tweelinguitgaven' van Paulus Matthijsz

Jaar	Jacob van Eyck		Verzamelbundel
1644	<i>Euterpe oft Speel-goddinne I</i>	+	<i>Der Goden Fluit-hemel I</i>
1646	<i>Der Fluyten Lust-hof II</i>	+	<i>'t Uitnemend Kabinet I</i>
1649	<i>Der Fluyten Lust-hof I</i> ² (= <i>Euterpe</i> , vermeerderd)	+	<i>'t Uitnemend Kabinet II</i>
1654	<i>Der Fluyten Lust-hof II</i> ²	+	<i>'t Uitnemend Kabinet I</i> ²
ca. 1656	<i>Der Fluyten Lust-hof I</i> ³	+	<i>'t Uitnemend Kabinet II</i> ²

Dat Matthijsz heterogene uitgaven paarsgewijs bleef drukken, is opmerkelijk. Het suggereert dat hij ze ook in combinatie, dus samengebonden, heeft verkocht. Zo'n (gedeeltelijk) Siamese relatie valt inderdaad aan te tonen. In dit hoofdstuk zal de aandacht primair uitgaan naar het oeuvre van Jacob van Eyck en slechts summier naar de relatie met de verzamelbundels. De bronnenbeschrijving hiervan komt aan de orde in hoofdstuk 9.

3.2. *Euterpe oft Speel-goddinne I* (1644)

Het eerste deel van Jacob van Eycks oeuvre heette aanvankelijk *Euterpe oft Speel-goddinne*. Het is een neutrale titel, in die zin dat zij niet specifiek naar de blokfluit verwijst. Euterpe was in de Griekse mythologie een der negen muzen, de dochters van Apollo die ieder op een eigen manier werden gekarakteriseerd. Euterpe was de muze van de muziek en de lyrische poëzie en werd gewoonlijk afgebeeld met een enkele of dubbele fluit (rietfluit). (afb. 22) Hier ligt een verwijzing naar Van Eycks instrument. Paulus Matthijsz noemde Euterpe een 'Speel-goddinne', oftewel een godin van de instrumentale muziek. Door de eeuwen heen is zij naamgeefster geweest van muziekguitgaven en vooral ook van muziekverenigingen. Toen Jacob van

Eyck zijn muziek publiceerde, was er nog maar één muziekdruk die de naam van de muze droeg: *L'Euterpe* (Venetië, 1606), een bundel met vocale werken voor één tot vier stemmen van Domenico Brunetti. Euterpe werd door Lodewijk Meijer als eerste aangeroepen nadat Jacob van Eyck in 1657 was overleden, en ook in de rouwklacht van Lambertus Sanderus komt zij voor.⁹

Van Euterpe oft Speel-goddinne I is niet meer dan één exemplaar bewaard gebleven, dat in de jaren zestig van de twintigste eeuw door Lloyd P. Farrer werd opgemerkt in

AFBEELDING 22 Virgile Solis (1514-1562), *Euterpe*

de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.¹⁰ Gerrit Vellekoop kon deze bron dus niet raadplegen voor de eerste moderne uitgave van Van Eycks oeuvre uit 1957/58. Eerder was de titel alleen bekend door verschillende andere bronnen, waaronder Van Eycks opdracht uit het tweede deel van *Der Fluyten Lust-hof* (1646), waarin hij naar *Euterpe* verwijst.¹¹ *Euterpe* bevat 66 stukken voor blokfluit solo, die werden gedrukt in twaalf katernen van elk twaalf bladzijden. De katernen zijn rechts onder aan de rechterpagina's aangeduid met A(1-6) t/m M(1-6).¹² De katernen 'H' en 'I' zijn verloren gegaan. Alleen de rechterpagina's zijn genummerd, zodat de nummering een foliëring aanduidt. De inhoudsopgave laat zien dat hierbij niet is uitgegaan van *recto* en *verso*, maar dat de nummering verwijst naar de bladzijde zelf en naar die ter linkerkzijde.

(afb. 26) Om verwarring te voorkomen handhaven we dit principe, waarbij een linkerpagina met 'a' zal worden aangeduid en een rechterpagina met 'b'. Dit systeem werd geïntroduceerd door Ruth van Baak Griffioen.¹³

Het ongebruikelijke aantal van twaalf bladzijden per katern is een gevolg van het ongewone formaat waarin de boekjes werden gedrukt, sexto oblong, wat inhoudt dat de vellen werden gesneden en gevouwen tot katernen van drie dubbelfolio's.¹⁴ Het leverde bundeltjes op in een formaat van circa 20 (breedte) bij 10 (hoogte) cm.

⁹ Appendix C.1.2 en C.1.3.

¹⁰ Voor de bronnen en hun vindplaatsen, zie Appendix A.1.

¹¹ Zie 3.3.

¹² De J werd beschouwd als zijnde identiek met de I en daarom overgeslagen.

¹³ Van Baak Griffioen 1991.

¹⁴ Hoe dit gebeurde, is nog te zien aan drie ongesneden vellen uit Matthijsz' werkplaats die bewaard zijn gebleven in de Universiteitsbibliotheek van Uppsala, Zweden. Deze bladen waren bestemd voor 't *Konstigh speeltooneel* van Pieter Meyer, een driedelige muziekcollectie die Matthijsz in de jaren 1658-1660 publiceerde, eveneens in het sexto-oblongformaat. Een snijlijn gaf aan dat eerst één dubbelfolio moest worden afgesneden. Vervolgens werden de twee resterende dubbelfolio's gevouwen alsof het een gewoon quarto-katern betrof. Daarna werd het afgesneden dubbelfolio in het hart van het katern ingevoegd, waarna het boek werd ingenaaid en gesneden. Hiermee hanteerde Matthijsz een tamelijk omslachtig en verhoudingsgewijs arbeidsintensief procédé.

AFBEELDING 23 Dirck Hals, *Blokfluit spelende vrouw*.
Haarlem, Frans Halsmuseum

In de muziekdrukunst van die tijd waren oblongformaten gangbaar.¹⁵ Door de oblongverhouding kon een boekje gemakkelijk open op tafel blijven liggen tijdens het musiceren. Dat dit de praktijk was, blijkt uit *Der Goden Fluit-hemel*, waar in meerstemmige muziek partijen op de kop werden gedrukt zodat de uitvoerenden aan weerszijden van de tafel konden zitten. Van Dirck Hals is een schilderij overgeleverd van een vrouw die blokfluit speelt uit een op tafel liggend boekje. (afb. 23)

¹⁵ Vgl. Phalèse's *Ghirlanda di madrigali* (1601); zie vb. 8, p. 147.

Paulus Matthijsz gebruikte voor zijn tweelinguitgaven een klein notentype, door Plantijn als ‘Petite Musique’ aangeduid.¹⁶ Het werd ook gebruikt in liedboeken uit die tijd. Het formaat van de boekjes, dat van de noten en de aard van het repertoire hangen nauw met elkaar samen. Van Eycks variatiekunst heeft naar de begrippen van die tijd een onwaarschijnlijk groot aantal noten opgeleverd.¹⁷ Zouden deze in een groot notentype zijn gedrukt, dan had dit de uitgaven onbetaalbaar gemaakt.¹⁸ Kleine noten stellen op hun beurt beperkingen aan de afmetingen van een boek. Zo zal Matthijsz bijna vanzelf zijn terechtgekomen bij sexto-oblong, dat overzichtelijk zes notenbalken per pagina toelaat en bovendien een formaat en verhoudingen oplevert waardoor het boekje open op tafel kan liggen.

Om al die nootjes in speeltempo te kunnen lezen, moet de uitvoerende over goede ogen beschikken. Daarmee lijkt het formaat van de noten tevens iets te zeggen over het publiek waarop Matthijsz zich richtte. De muziekboekjes van Matthijsz vragen om flexibele, jonge ogen. Het leesprobleem in relatie tot kleine formaten werd in die tijd onderkend. In 1658 meldde Cornelis de Leeuw in Amsterdam te hebben uitgegeven ‘een Bijbeltje in 8. het Psalmboek mede vol Nooten en op eenen Sleutel gestelt, met soodanige groote Letter, die van Luyden, die de Bril gebruycken, kan gelesen werden.’¹⁹

De uitgave van *Euterpe* bezit twee titelpagina’s, zoals gebruikelijk was. De tweede markeert het begin van het drukprocédé en is tevens de eerste pagina van het eerste muziekkatern. Pas nadat (vrijwel) alle muziek was gezet, werd een inleidend dubbelfolio gedrukt dat opende met de officiële eerste titelpagina. De tekst hiervan luidt:

EUTERPE
OFT
SPEEL – GODDINNE,

Opgepronkt met veelerhande uitnemende Voysen, als Psalmen, Pavanen, Couranten, &c. konstelyk en lieffelyk gefigureert; met verscheyde veranderingen.

*Door den E. JR. JACOB van EYCK, Musicyn en Directeur
vande Klok-werken tot Utrecht, &c.*

Nut en dienstigh, voor alle Konst-lievende Lief-hebbers tot de Fluit, Blaes- en allerley Speel-tuygh.

EERSTE [Drukkersmerk] DEEL.

t’AMSTERDAM, Gedrukt by *Paulus Matthysz* in de Stoofsteegh, in de Boeck-drukkery, 1644.

Dat *Euterpe* als eerste deel werd geafficheerd, betekent niet per definitie dat Van Eyck en Matthijsz al nadachten over een vervolg. Een dergelijke deelaanduiding was gangbaar als voorzorgsmaatregel. Er zijn uit vroeger eeuwen talloze eerste delen

¹⁶ Bain 2001.

¹⁷ De twee delen van *Der Fluyten Lust-hof* bevatten naar schatting honderdduizend noten.

¹⁸ Voor Pieter Meyers *Konstigh speeltooneel*, gedrukt in hetzelfde sexto-oblongformaat, gebruikte Matthijsz later wel een groot notentype. Dit repertoire bevat per compositie aanmerkelijk minder noten.

¹⁹ Rasch 1977: 22 (noot 97).

bekend van muziekguitgaven die geen vervolg hebben gekregen. De verzamelbundel *Der Goden Fluit-hemel* is er een voorbeeld van.

De tweede titelpagina is specifiekker dan de eerste als het gaat om de aanduiding van de instrumenten: na de titel *Euterpe oft Speel-goddinne* staat in een groot lettercorps te lezen dat de muziek bestemd is om ‘Op de Fluit en allerlei Blaes-tuigh te gebruiken’. (afb. 24) Enkele regels lager is in een kleinere cursiefletter te lezen: ‘Nut en dienstigh, voor alle Konst-lievende Lief-hebbers van de Fluit, of Blaes-tuigh, en allerlei Instrumenten.’ Op deze tweede titelpagina wordt de componist omschreven als ‘Uitnemendt Meester, op de Fluit en Klock-gespeel, van den Dom tot Utrecht, &c.’. Dit is de enige titelpagina die Van Eyck expliciet als meester op de fluit noemt.

E U T E R P E
Oft
S P E E L - G O D D I N N E,
Om
Op de Fluit en allerlei Blaef-tuigh te gebruiken:

Gestelt door den E. JONCKER JACOB van EYCK, Uitnemendt
Meester, op de Fluit en Klock-gespeel, van den Dom tot Utrecht, &c.
Elck stuck met verscheyde veranderinghen.

Nut en dienstigh, voor alle Konst-lievende Lief-hebbers van de Fluit, of Blaes-tuigh, en allerlei Instrumenten.

E E R S T E -

D E E L.

† Amsterdam by *Paulus Matthijfz.* in de Stoof-steegh in de Boek-drukkery gedruckt, 1644.

AFBEELDING 24 *Euterpe oft Speel-goddinne*, tweede titelpagina.

Op de drie bladzijden tussen de eerste en tweede titel staan respectievelijk een opdrachtrijm aan Constantijn Huygens, Van Eycks opdracht aan Huygens en ten slotte de inhoudsopgave. Het gedicht is ondertekend met ‘Prudenter’. De identiteit van de auteur bleef tot op heden onopgehelderd.²⁰ De verzen luiden:

²⁰ J.F.M. Sterck merkt op: ‘Er zijn tien met Prudenter geteekende versjes bekend, die van de meest verschillende inhoud en strekking zijn. Een zestal staan in nauw verband tot Vondel; maar eenige verkondigen zijn lof, een ander is een hatelijk schimpdicht op hem. Zij vallen tusschen de jaren 1645-1657. Het spreekt, dat al die Prudenter-verzen niet aan één persoon toegeschreven kunnen worden. Deze pseudoniem was blijkbaar een in die jaren meermalen gebruikte naam voor iemand, die iets te schrijven had, dat hem tot voorzichtigheid moest aanmanen, wilde hij zich geen onaangenaamheden op den hals halen.’ Zie Sterck 1918: 230.

OPDRACHT

Aen den Heere

CONSTANTYN HUYGENS.

Stantvaste Ziel! al raest rontom
't Lichaemlyk oor Trompet en Trom,
Al dondren de Kartouwen,
Ghy blyft in een geruste staet,
En hebt noch voor de zoete maet
Uw recht gehoor behouwen;
Ontfangh, ter liefde van de kunst,
Dit kunstigh Boeck in uwe gunst,
Om voor der Lasteraeren
Bedurve stem, die 't al misduydt,
Het Snaer'-en Klocke-spel, de Fluyt,
En 't Orgel te bewaeren.

PRUDENTER.

Van Eycks eigen opdracht aan Constantijn Huygens is geheel in de vormelijke taal van die tijd gesteld, zonder dat de componist iets verraadt van de familieverbanden:

Aen den Edelen ende Hoogh geleerden Heere

CONSTANTYN HUYGENS,

Ridder, Heere tot Zuylichem, Secretaris van syn Hoocheyt,
den Prince van Orangien.

MYN HEERE,

Alsoo ick ter begeerte van verscheyden Lief-hebbers der Speel-konste, niet konde laten eenige myne Inventien op de Fluyt, door den Druck gemeyn te maken, ende overleyde onder wiens luyster ende bescherminge deselve de Werelt alderveylighst soude mogen passeeren: Soo is uwe Ed. my voor gekomen, die niet alleen een groot Lief-hebber ende voorstander der Musyck-Konste is, maer oock met de levende stemme ende verscheyde Speel-tuygh, te recht een Phœnix geacht wert. Derhalven ick te meer vertrouwe uw Ed. dit werck met soo goede genegentheyt sal aennemen, als het van my wert opgedraghen, die altyt blyven sal

Uwe Ed. onderdanige Dienaer
JACOB van EYCK.

Dat de verzamelbundel *Der Goden Fluit-hemel* tegelijk met *Euterpe* werd gedrukt, wordt duidelijk na vergelijking van de watermerken. Deze zijn identiek: een adelaar met twee koppen. Vrijwel hetzelfde watermerk komt voor in een andere Amsterdamse bron uit 1644.²¹ Bij bestudering van verschillende Matthijsz-drukken komen we slechts bij hoge uitzondering dezelfde watermerken tegen, ook niet in uitgaven uit

²¹ Heawood 1950: nr. 1298.

eenzelfde jaar. Dit wijst erop dat Matthijsz zijn papier in relatief kleine partijen inkocht. Identieke watermerken duiden dus op (vrijwel) simultaan drukken. Ook in tweelinguitgaven van latere jaren worden steeds paarsgewijs dezelfde watermerken aangetroffen.

Op 10 augustus 1644 (oude stijl) stuurde Van Eyck beide boekjes naar Constantijn Huygens, die zich op dat moment als secretaris van de Prins van Oranje in het leger bevond, voor het Sas van Gent.²² De brief die het pakje vergezelde, is bewaard gebleven.²³ (afb. 25) Opnieuw valt de vormelijke taal op, al geeft Van Eyck er in de aanhef blijk van zich goed bewust te zijn van de familieband:

Mijn Ed. Heer ende Neeff,
 naer behoorlijke salutatie sullen dese alleenlijck dienen, omme te geleijden dit medegaende boexken, geintituleert *Euterpe oft Speelgoddin*, door mij gemaect ende UEd. toegeeijgent, voor sooveel het voorste aengaet, doch is bijgevoecht den *Fluijt hemell*, wt diversche autheuren gecomen; verhoope, UE. t selve mijn niet qualijck sult afnemen, als niemant bequamer tot het oordeell van t selve vindende, noch wetende; welke voorss. werck versoecke te sullen gelieven naer te sien bij gelegentheijt, oft saeck waer, datter eenige abuijsen, ofte fauten mochten gecommiteert wesen, soo in t overschrijven als in t drukken, ende sall van deselve, naergesien hebbende, antwoord verwachten, waeraen mijn sonderlinge vrintschap sal geschieden. UEd. sult oock gelieven te laten weten, ofte ick er noch eenige meer aen UEd. sal senden in t leger; des niet, sal ick se behouden ter tijt UEd. met lieff sult thuijs gecomen sijn, dat Godt gunne, in wiens genade ick UEd. ben bevelende, en van herten seere gegroet door, ofte wt den naem van
 UE Dienstb. Neeff
 Jacob van Eijck.

De zinsnede ‘gegroet door, ofte wt den naem van...’ duidt erop dat de blinde Van Eyck de brief niet zelf heeft geschreven, maar de woorden heeft gedictieerd.²⁴

Deze brief is om verschillende redenen van belang. Allereerst omdat Van Eyck blijk geeft van zijn twijfel over de nauwkeurigheid waarmee de noten zijn opgeschreven en gedrukt. Die twijfel was zeker niet ongegrond, zoals we in hoofdstuk 8 zullen zien. Om die reden verzoekt hij zijn verre neef de muziek te corrigeren. Of de drukbezette Huygens aan dit verzoek heeft willen voldoen, valt te betwijfelen. De tweede editie uit 1649 bevat weliswaar correcties, maar er zijn ook nog veel fouten blijven staan.²⁵

Het is de vraag waarom Van Eyck naast *Euterpe* ook de *Fluit-hemel* meestuurde. Weliswaar was in de verzamelbundel anoniem een werk van de Utrechtse componist opgenomen, maar het is twijfelachtig of Van Eyck hiervan zelf op de hoogte is geweest.²⁶ Van een tweestemmige ‘Comagain’ was de bovenstem afkomstig van een eenstemmige variatie uit *Euterpe*, zonder dat de duetbewerking aan Van Eyck kan worden toegeschreven.²⁷ Tegenover Huygens maakte Van Eyck geen melding van

²² Dit is 20 augustus nieuwe stijl.

²³ Leiden, UB, *Codex Hugenorium* 37.

²⁴ In 1645 schreef de blinde organist Pieter de Vois een brief aan Constantijn Huygens die hij dicteerde aan zijn schoonzoon Steven van Eyck. De brief is ondertekend met ‘Steven van Eijck, wt den naem van mijn schoonvader Mr. P. de Voijs’. Zie 10.4 en 10.5. Facsimile in Wind 1993: 109.

²⁵ 8.1.10.

²⁶ 10.6.

²⁷ 8.6.2.

staat, waarbij *Euterpe* aan de *Fluit-hemel* voorafging.²⁸ Het neutrale ‘doch is bijgevoecht’ zou erop kunnen wijzen dat Van Eyck niet zelf verantwoordelijk was voor de samenvoeging. Toen in maart 1688 de bibliotheek van de overleden Constantijn Huygens werd geveild in Den Haag, vermeldde de catalogus wel ‘*Euterpe, of Speel-Godinne, door J. van Eyck, 2 deelen*’, maar van *Der Goden Fluit-hemel* ontbrak ieder spoor.²⁹ Het is denkbaar dat de verzamelbundel aan de aandacht is ontsnapt doordat zij verscholen ging achter het werk van Van Eyck. Iets dergelijks is waarschijnlijk gebeurd toen de Amsterdamse boekverkoper Broer Jansz zijn *Catalogus universalis*, een jaarlijks overzicht van de Nederlandse boekhandel, opmaakte over het jaar 1644. Hij merkte wel *Euterpe* op maar niet de *Fluit-hemel*.³⁰ Zoals gezegd, ontbreken in het enige bewaard gebleven exemplaar van *Euterpe* twee katernen (H en I). Ondanks het verdwijnen van 24 pagina’s lijkt het verlies niet erg groot. Uit het register valt de inhoud van de ontbrekende pagina’s eenvoudig te reconstrueren. (afb. 26) Alle ontbrekende werken zouden vijf jaar later terugkeren in *Der Fluyten Lust-hof I*. Wel moet er rekening mee worden gehouden dat van afwijkende lezingen sprake kan zijn geweest. Varianten tussen *Euterpe* en *Der Fluyten Lust-hof I* treden veelvuldig op. Diverse voorbeelden zullen nog ter sprake komen.

R E G I S T E R.

P Reludium	fol. 1.	Pfalm 103	24, 25, 26.	2 Courante mars	49.
Onse vader	1, 2, 3.	Van Goofen	27.	Bataly	50, 51.
Doen Daphne	4.	Si vous ne voules me guarir	27, 28.	Rofemont die lagh gedoocken	52.
2 Daphne	5.	2 Courant	28.	Ballette Bronckhorft	53.
Pfalm 118	6, 7.	Ha quille Ciele	29, 30.	Wat zal men op den avont	54, 55, 56.
Malle Symes	8.	Ballette Gravezand	30, 31.	Sarabanda	56, 57.
Pfalm 140	9.	Nachtegaeltje	32.	Repicaban	57.
Aerdigh Martyntje	10.	Ach moorderesse	33, 34.	O heyligh zaligh Berthlehem	58.
Pavaen Lachrimæ	11, 12.	Phillis schoonfte herderinne	35, 36.	Schots lietje	64.
2. Pavaen Lachrimæ	61, 62, 63.	Vande Lombert	36.	4 Daphne	65, 66.
Lavignone	13.	Commagyn	37, 38, 39.	Amarilliken doet myn willeken	67, 68.
2 Lavignone	59, 60.	3 Courant	40.	1 Carileen	68, 69.
Sarabanda	14.	3 Daphne	40.	2 Carileen	69, 70.
Rofemont	14, 15.	Amarilli mia bella	41, 42, 43.	1 Nieuw voifken	71.
1 Courant	15, 16.	Lux de mi alma	43.	2 Nieuw voifken.	71.
Loffangh Marie	16, 17.	Engels liet	44.		
Frans Ballet	17.	Phillis quam Philander tegen	45.		
Fantasia Echo	18.	Al hebben de Princen	46.		
Gefwinde bode	19.	2 Rofemont	46.		
Tanneken	19, 20, 21.	De zoete zomer tyden	47.		
Pfalm 60.	22.	Wilhelmus van Naffouwen	48, 49.		
La mie cille	23.	Meysje wijje by myn slapen	49.		
Bravade	24.	1 Courante mars	49.		

AFBEELDING 26 *Euterpe oft Speel-goddinne*, register.

²⁸ In latere gevallen zullen we vrijwel steeds zien dat bij gecombineerde overlevering de muziek van Van Eyck aan de verzamelbundel voorafgaat.

²⁹ Rasch 1987: 146. Met ‘2 deelen’ kan moeilijk de combinatie *Euterpe/Fluit-hemel* zijn bedoeld. Omdat Van Eyck ook zijn tweede boekje, *Der Fluyten Lust-hof II*, aan Huygens opdroeg, zal hij ook hiervan een exemplaar hebben gestuurd. Bovendien beloofde Van Eyck in zijn brief uit 1644 om nog meer exemplaren van *Euterpe* te sturen, zodat ‘2 deelen’ ook nog twee exemplaren kan betekenen.

³⁰ Zie De Kooker (ed.) 1986: VIII, nr. 123. Uit de zorgvuldige weergave (van de tweede titelpagina) is op te maken dat Broer Jansz een exemplaar onder ogen heeft gehad. Dat in 1646 naast Van Eycks *Der Fluyten Lust-hof II* ook ‘t *Uitnemend Kabinet I* werd opgemerkt, is logisch: het *Kabinet* had namelijk een apart stemboekje voor de bas. Ook hier citeerde Jansz de tweede titelpagina, die echter identiek is aan de enige titel van het basboekje, zodat Jansz de tekst ook daarvan kan hebben betrokken.

Enige onduidelijkheid bestaat rondom de gedaante waarin de variaties op ‘Amarilli mia bella’ in *Euterpe* hebben gestaan.³¹ Merkwaardig is de vermelding van ‘Courante Mars’. Volgens het register zouden beide variatiereeksen [NVE 46, 57] op de folio’s 49ab hebben gestaan, maar in combinatie met het slot van ‘[Noch een veranderingh van] Wilhelmus van Nassouwen’ [NVE 44] en ‘Meysje wilje by myn slapen’ [NVE 45] is dit onmogelijk. De ruimte ontbreekt. In werkelijkheid is de ‘Tweede Courante Mars’ te vinden op folio 58b.

Volgens het register beslaat de ‘Batali’ vier pagina’s, terwijl dit stuk in 1649 probleemloos op drie pagina’s past. Vermoedelijk heeft in 1644 tussen de ‘Batali’ [NVE 47] en ‘Rosemond die lagh gedoocken’ [NVE 49] nog ‘Schoonste Herderinne’ [NVE 48] gestaan, zoals ook vijf jaar later het geval was. In het register wordt het werk echter niet vermeld. Dit is verklaarbaar. Er heerste krapte op de onderhavige pagina’s, zoals blijkt uit de tweede druk van 1649. De lay-out heeft ‘Schoonste Herderinne’ onopvallend gemaakt. Het werk begint op de onderste notenbalk van de linkerpagina, en de titel is in een kleine letter gedrukt. Zo zal het in 1644 ook zijn geweest.

‘Janneman en Alemoer’ [NVE 55] staat op folio 57b, maar in het register ontbreekt ieder spoor. Waarschijnlijk is het stuk er op het allerlaatste moment tussen gemoffeld, nadat het register al was gezet.³² Matthijsz had bij het besluiten van het laatste katern van *Euterpe* nog repertoire van Jacob van Eyck over.³³ De ‘Tweede Courante Mars’ heeft vermoedelijk op een vergelijkbare manier zijn definitieve plaats gekregen.

Varianten die *Euterpe* biedt ten opzichte van *Der Fluyten Lust-hof I*, zijn interessant omdat ze inzicht kunnen geven in creatieve processen. Zeker zo belangwekkend is, dat *Euterpe* materiaal bevat dat in latere uitgaven niet terugkeerde, waaronder een ‘Sarabande’ met modo 2 [NVE 10] die tot Van Eycks beste composities mag worden gerekend. Voor ‘Psalm 118’ [NVE 4*] en de ‘Eerste Carileen’ [NVE 63a] kwamen in de tweede druk van 1649 nieuwe versies in de plaats [NVE 4, 63b].

De status van *Euterpe oft Speel-goddinne I* is in het verleden niet altijd naar waarde geschat. Rudolf Rasch heeft het ten onrechte als ‘a kind of pre-publication’ gekwalificeerd.³⁴ Het is echter een volwaardig eerste deel, de eerste druk van een bundel die vijf jaar later in een vermeerderde en verbeterde versie op de markt zou komen als *Der Fluyten Lust-hof I*, nadat ook een *Der Fluyten Lust-hof II* was verschenen.³⁵ In 1649 heet *Der Fluyten Lust-hof I* dan ook ‘den 2 Druk, op nieuws overhoort, verbeterd en vermeerderd’. Rasch en – in navolging – Van Baak Griffioen hebben voor enige verwarring gezorgd door deze tweede druk de eerste te noemen, en de ongedateerde derde druk van ca. 1656 als de tweede te bestempelen.³⁶

³¹ Hierop wordt nader ingegaan in 8.4.2.

³² Zie verder 8.1.5.

³³ Zie 8.1.5 en 10.6.

³⁴ Voorwoord tot *Three Pieces, not included in Der Fluyten Lust-hof*.

³⁵ *Euterpe* was zelfs omvangrijker dan *Der Fluyten Lust-hof II*, het boekje bezat één katern meer.

³⁶ Rasch 1972: 162. Van Baak Griffioen 1991: 47 (Tabel 3.1). In voetnoot 12 op dezelfde bladzijde: ‘RISM A I no. V 279-283 has a number of errors, mostly stemming from the confusion caused by a work whose part II was always published before its part I.’

3.3. *Der Fluyten Lust-hof II* (1646)

Toen in 1646 het tweede deel van Van Eycks oeuvre verscheen, heette dit dus niet *Euterpe II* maar *Der Fluyten Lust-hof II*. Een plausibele verklaring voor deze naamswijziging kan worden gevonden bij de wederhelft van de tweelinguitgaven. Waarschijnlijk heeft Matthijsz het woord ‘fluyt’ niet twee keer willen gebruiken voor parallelle uitgaven, om verwarring te voorkomen. Daarbij is het wel vreemd dat hij het woord ‘fluyt’ in 1644 reserveerde voor een verzamelbundel – *Der Goden Fluit-hemel* – die ook werken voor viool bevatte, terwijl de parallelle collectie van Jacob van Eyck veel specifiekter op de handfluit was toegespitst. Juist aan Van Eycks werk gaf hij een neutrale titel, *Euterpe oft Speel-goddinne. Der Goden Fluit-hemel* (‘eerste deel’) kreeg in 1646 geen voortzetting. Matthijsz gaf de aanzet tot een nieuwe collectie die niet meer voor de handfluit bestemd was en daarom ook geen *Fluit-hemel* meer kon worden genoemd. Deze collectie ging ‘t *Uitnemend Kabinet* heten. Daarmee kwam de weg vrij om het woord ‘fluyt’ aan Van Eycks werk te verbinden. Vermoedelijk is op die manier de naam *Der Fluyten Lust-hof* geboren.

Met deze pastorale titel toonden Jacob van Eyck en Paulus Matthijsz zich kinderen van hun tijd. De lusthof, ‘beplant met’, was een veel gebruikte metafoor in boektitels, met name waar het liedbundels betrof.³⁷ De constructie ‘Der Fluyten’ kan op een meervoud duiden, maar moet hier worden opgevat als een oude genitief enkelvoud, en niet alleen op basis van het eenstemmige repertoire.³⁸ Enkele decennia eerder had de Utrechtse musicus Michael Vredeman (ca. 1562-1629) een bundel uitgegeven die *Der Cyteren lusthoff* heette, in een Franse versie *Le Jardin de Cijtere* geheten.³⁹ Enkelvoud dus. Mogelijk heeft de titel van dit werk Jacob van Eyck en Paulus Matthijsz tot voorbeeld gediend.

Van Der Fluyten Lust-hof II (1646) was lange tijd slechts één exemplaar bekend, dat zich bevindt in het Nederlands Muziek Instituut (voorheen: Gemeentemuseum) in Den Haag.⁴⁰ In 1992 trof ik bij toeval een tweede exemplaar aan in het Koninklijk Conservatorium van Brussel.⁴¹ Worden de inleidende pagina’s van beide boekjes vergeleken, dan blijkt dat Matthijsz tijdens het drukproces nog correcties heeft aangebracht: het Brusselse exemplaar weerspiegelt een vroegere fase in de drukgang dan het Haagse. Zo staat in Brussel ‘Balleten’ te lezen op de eerste titelpagina, wat later werd veranderd in ‘Balletten’. (afb. 27) ‘Almanden’ werd gewijzigd in ‘Allmanden’ (een schrijfwijze die gelijktijdig werd gebruikt op de titelpagina van ‘t

³⁷ Zie Van Baak Griffioen 1991: 57.

³⁸ Van Baak Griffioen 1991: 52 (noot 18).

³⁹ Beide versies bevonden zich in 1618 in de bibliotheek van Pibo Gualtheri te Leeuwarden. Zie Brouwer 1940: 143. Met dank aan Rudolf Rasch.

⁴⁰ Zie Appendix A.1: DFL-II¹(1).

⁴¹ Toen ik bij onderzoek naar de in Brussel aanwezige exemplaren van ‘t *Uitnemend Kabinet* enkele keren andere drukken te zien kreeg dan de aangevraagde, vroeg ik de dienstdoende dame alle boekjes van de plank mee te brengen die het sexto-oblongformaat hadden. Hiertussen bleek zich het onbekende exemplaar van *Der Fluyten Lust-hof I* (1646) te vinden. Het heeft een signatuur (FRW 24.105 (FA VI 13)), maar is niet in de gedrukte bibliotheekcatalogus opgenomen. Het wordt overigens wel genoemd in RISM. Net als het in dezelfde bibliotheek aanwezige exemplaar van ‘t *Uitnemend Kabinet I* (1646) stamt het boekje uit het bezit van de Duitse muziekverzamelaar R. Wagener uit Marburg, getuige een stempel achterin. Een belangrijk deel van diens collectie werd in 1902 geacquireerd door Alfred Wotquenne, de toenmalige bibliothecaris van de Brusselse Conservatoriumbibliotheek (zie Schott 2001). Wotquenne maakte in 1916 allerhande aantekeningen in het boekje.

D E R
F L U Y T E N L U S T - H O F,

Beplant met Psalmen, Pavanen, Almanden, Couranten, Balleten, Airs, &c.
En de nieuwste voizen, konstigh en lieflyk gefigureert, met veel veranderingen.

*Door aen Ed. JR. JACOB van EYCK, Musicyn en Directeur
vande Klok-wercken tot Utrecht, &c.*

Dienstigh, voor alle Konst-lievers tot de Fluit, Blaes en allerley Speel-tuigh.

T W E E D E

D E E L.

t'AMSTERDAM, by *Paulus Matthysz.* in de Stoof-steeg in de Boek-drukkery gedrukt, 1646.

AFBEELDING 27 *Der Fluyten Lust-hof II* (¹1646), eerste titelpagina.
Exemplaar Brussel, Koninklijk Conservatorium

Uitnemend Kabinet I).⁴² Ook op de volgende inleidende pagina's zijn kleine correcties aangebracht. Afgezien van deze afwijkingen is het zetsel identiek. Het is dus niet zo dat Matthijsz van de inleidende pagina's een dubbel zetsel heeft vervaardigd. De tekst van de definitieve eerste titelpagina, de 'Haagse versie' derhalve, luidt:

D E R
F L U Y T E N L U S T - H O F,

Beplant met Psalmen, Pavanen, Almanden, Couranten, Balletten, Airs, &c.
En de nieuwste voizen, konstigh en lieflyk gefigureert; met veel veranderingen.

*Door den Ed. JR. JACOB van EYCK, Musicyn en Directeur
vande Klok-wercken tot Utrecht, &c.*

Dienstigh, voor alle Konst-lievers tot de Fluit, Blaes- en allerley Speel-tuigh.

T W E E D E [Drukkersmerk] D E E L.

t'AMSTERDAM, bij *Paulus Matthysz.* in de Stoof-steegh, in de Boek-drukkery gedrukt, 1646.

⁴² 9.3. De definitieve schrijfwijzen zijn te vinden in de catalogi van de boekenbeurzen te Frankfurt en Leipzig, waar Matthijsz de bundels in het najaar van 1646 te koop heeft aangeboden. Zie p. 118, n48.

Voor de eerste titelpagina maakte Matthijsz, anders dan in 1644, gebruik van tweekleurendruk: verschillende tekstfragmenten werden in rood gedrukt. Ook met het tegelijkertijd gepubliceerde eerste deel van *'t Uitnemend Kabinet* was dit het geval. Nadat de muziek voor beide bundels was gezet en gedrukt, kon Matthijsz de inleidende pagina's voor *Lust-hof* en *Kabinet* – in beide gevallen één dubbelfolio – op één vel drukken, wat de productie goedkoper maakte. Ook in het drukken van het rood geeft het Haagse exemplaar een correctie te zien ten opzichte van het Brusselse. In laatstgenoemde druk is de naam van de componist te laag weergegeven, met uitzondering van het in zwart gedrukte woord 'van'. (afb. 27)

De tweede titelpagina vermeldt, omgeven door een uitgebreide randversiering waarin onder meer de spreuk 'Musica dîs curae est' ('Muziek ligt de goden na aan het hart') is te lezen, de volgende tekst:⁴³

DER FLUITEN
L U S T H O F ,

Beplant met Psalmen, Pavanen, Couranten, Almanden, Airs &c.
Door den Ed. Konstryken Musicyn, J. JACOB van EYK.

II. Deel, *Om op Snaar en allerlei Blaes-tuigh te gebruiken.*

t'AMSTERDAM, by *Paulus Matthysz.* inde Stoof-steegh, gedrukt. 1646.

De eerste (linker-)bladzijde van het inleidende dubbelfolio is blanco, rechts ervan staat Van Eycks opdracht aan Constantijn Huygens:

Aen den wel Edelen, Hoogh-geleerden, ende zeer vermaerden Heere,
CONSTANTYN HUYGENS,
Ridder, Heere van Zuylichem, Secretaris van zyn Hoogheyt,
den Prince van Orangien.

MYN HEERE,

De oorzaeken die my bewoghen hebben, om myn eerste werck op den naem van Euterpe, of Speel-goddin, onder u Ed. luyster ende bescherminge de werelt te doen passeeren, de zelve verbinden my sterkelyk, om dit myn tweede werk op den Titel van der Fluiten Lust-hof, niemant anders als uwe Ed. op te draghen: met hoope ende vertrouwen dat het van uwe Ed. ende van alle konst-lievende Geesten, met gelycke aengenaemheyt zal ontfangen werden. Waar door ik op nieuw zal verplicht worden om myn leven langh u Ed: grootdadigheyt en gunst te roemen, en te blyven.

Uwer Ed: onderdanighe Dienaer,
JACOB van EYCK.

⁴³ Facsimile in Van Baak Griffioen 1991: 53.

Slaan we de bladzijde om, dan zien we rechts de tweede titelpagina en links een lofdicht op Jacob van Eyck en zijn *Lust-hof*.⁴⁴ De auteur van dit gedicht is de Nederlandse toneeldichter Thomas Asselijn (1620-1701), afkomstig uit Dieppe in Noord-Frankrijk, die onder meer boekbinder en karmozijnverver in Amsterdam is geweest. Zijn roem dankt hij aan vier blijspelen die hij op hoge leeftijd heeft geschreven en die meer dan een eeuw repertoire hebben gehouden.⁴⁵

Der Fluyten Lust-hof II en *'t Uitnemend Kabinet I* verschenen in het voorjaar van 1646. Op 7 april adverteerde Matthijsz beide titels uitgebreid in de *Courante uyt Italien ende Duytschland*.⁴⁶ Opvallend is dat hij er geen andere verkoopadressen bij noemt, bijvoorbeeld in andere Nederlandse steden. In het najaar bood de uitgever de vier werken uit 1644 en 1646 – *Euterpe*, *Der Goden Fluit-hemel*, *Der Fluyten Lust-hof II* en *'t Uitnemend Kabinet I* – aan op de boekenbeurzen van Frankfurt am Main en Leipzig.⁴⁷ Niet bekend is of Matthijsz zelf naar Duitsland is gegaan. Hij kan zich ook door een Amsterdamse collega of een buitenlandse agent hebben laten vertegenwoordigen. In beide beurscatalogi zijn de titels zeer volledig en exact weergegeven, in de volgorde *Der Goden Fluit-hemel*, *'t Uitnemend Kabinet I*, *Der Fluyten Lust-hof II* en *Euterpe*.⁴⁸ Dit lijkt erop te wijzen dat er niet van samengebonden exemplaren sprake is geweest.

Het is zeer de vraag wat het Duitse avontuur Paulus Matthijsz heeft opgeleverd. Mogelijk is het op een deceptie uitgelopen. Hij zou in latere jaren geen muziekboeken meer op de Duitse beurs aanbieden. Niets wijst erop dat de edities uit 1644 en 1646, noch die uit latere jaren, een meer dan incidentele verspreiding over de grens hebben gekend. De meeste overgeleverde exemplaren bevinden zich thans in Nederlandse collecties. Originele drukken in buitenlandse bibliotheken hebben vrijwel zonder uitzondering Nederlandse eigenaren gehad. Het lijkt er sterk op dat de uitgever zich, in zijn ambitie en enthousiasme, heeft vergist in de internationale verkoopbaarheid. De kans op welslagen was zonder twijfel groter geweest als hij de titelpagina en inleidende bladzijden in meer talen had laten drukken, zoals Johannes Jansonius vier jaar eerder had gedaan met *Apolloos soete lier* van Nicolas Vallet. Deze muziekdruk werd op de boekenbeurzen van Frankfurt aangeboden als *Douce lyre d'Apollo oder Apollinis süsse Leyer*.⁴⁹ Een buitenlandse bibliotheek waar zich in een vroeg stadium (1649) een exemplaar bevond van *Der Fluyten Lust-hof II* in combinatie met het *Kabinet I*, was die van koning João IV van Portugal.⁵⁰ Waarschijnlijk werd de muziek rechtstreeks uit Amsterdam betrokken. João IV bezat namelijk ook muziek van Cornelis de Leeuw die hier eind 1644 was verschenen. Deze drukken werden *niet* in

⁴⁴ Volledige tekst in Appendix C.1.1.

⁴⁵ Van Bork & Verkruijsse (ed.) 1985: 54.

⁴⁶ 't Amsterdam bij Paulus Matthyssz in de Stoof-steegh, is ghedruckt en wordt uytghegheven, 't tweede deel van de konstighe wercken (van den Ed. Heer Jacob van Eyck) ghenaeamt der Fluyten Lust-hof, beplant met Psalmen ende nieuwe Pavanen, Couranten, Almanden, Airs, &c. konstigh gefigureert, elck stuck met verscheyden veranderingh, dienstigh voor alle konst-lievers tot de Fluyt, Blaes en alderley speel-tuygh. Hier neffens 't uytneement Cabinet vol Paduanen, Almanden, Sarabanden, Couranten, Balletten, Airs, &c. om met 2 en 3 Fiolen of ander speel-tuygh te gebruycken, van de konstighste Speel-meesters en Lief-hebbers van de gheluyt-kavelinghe (deser tijdt) bij een ghestelt: oock eenighe stucken voor de Fiool de gamba a 2.' Facsimile in Van Baak Griffioen 1991: 63.

⁴⁷ Göhler 1902: I, nrs. 1296 en 1297 (*Kabinet I* en *Fluit-hemel*); II, nrs. 440 en 441 (*Euterpe* en *Lust-hof II*).

⁴⁸ *Catalogus universalis* 1646 (Frankfurt): fol. [B4]r; *Catalogus universalis* 1646 (Leipzig): fol. C2r.

⁴⁹ Zie Göhler 1902: II, nrs. 1577-78.

⁵⁰ Vasconcellos (ed.) 1874: I, 514-515 (nr. 935). Zie ook 9.3 (noot 28).

Frankfurt of Leipzig aangeboden, maar in Amsterdam waren ze uiteraard volop te koop.⁵¹

Der Fluyten Lust-hof II bevat 58 stukken en heeft daarmee ongeveer dezelfde omvang als het eerste deel.⁵² Het tweede deel heeft één katern minder (A t/m L) dan *Euterpe*. Het Haagse exemplaar is incompleet, het laatste folio met daarop het slot van ‘Psalm 134’ ontbreekt. Het Brusselse exemplaar is wel compleet, maar op een andere manier ook weer niet. Aan *Der Fluyten Lust-hof II* is opvallend meer redactionele zorg besteed dan aan *Euterpe*. Toch is bij het drukken iets verkeerd gegaan. In het Haagse exemplaar zijn twee bladzijden overplakt met gecorrigeerde versies, en deze eenzijdig bedrukte velletjes zijn in Brussel afwezig, zodat origineel en correctie nu met elkaar kunnen worden vergeleken.⁵³ In een vroeger stadium heeft het Brusselse exemplaar deze correcties echter wel bevat, aangezien kleine beschadigingen enkele lijmpunten aangeven. In een exemplaar uit 1646 van *'t Uitnemend Kabinet I* dat zich in dezelfde Brusselse bibliotheek bevindt en vroeger vermoedelijk met het *Lust-hof*-exemplaar samengebonden is geweest, kan een los correctievelletje nog wel worden aangetroffen.⁵⁴ Het is niet vastgeplakt – ook niet geweest – maar alleen mee ingenaaid.

Dit laatste vertelt iets over de wijze waarop de boekjes werden verkocht. Verondersteld kan worden dat boeken in de zeventiende eeuw als ongevouwen en ongesneden vellen werden bewaard tot het moment waarop zij aan een klant werden verkocht. Dit had verschillende voordelen. Allereerst maakte het alle boeken even groot, wat de opslag vereenvoudigde. Maar ook kon de consument bij aanschaf zelf kiezen welke titels hij bij elkaar ingebonden wilde hebben. Het laten inbinden in een lederen band was een kostbare aangelegenheid, meer titels in één band maakten het product relatief goedkoop.

Het gestuntel met losse velletjes papier maakt het bijzonder onwaarschijnlijk dat de hier besproken muziekuitgaven van Paulus Matthijsz in ongebonden staat aan collega-boekverkopers zijn verhandeld. Hoe kon Matthijsz zijn afnemers zonder schaamte opzadelen met losse papiertjes, bedoeld ter correctie van drukfouten? Dit geeft voldoende reden te veronderstellen dat het snijden, vouwen en naaien een procédé is geweest dat zich in Matthijsz' eigen werkplaats in de Stoofsteeg heeft voltrokken, al betekent het niet dat zijn winkel het enige verkooppunt is geweest. Deze eerste druk van *Der Fluyten Lust-hof I* was bijvoorbeeld ook te koop bij Matthijsz' collega (en mogelijk vroegere leermeester) Hendrick Laurensz.⁵⁵

⁵¹ Rasch 1977: 4 en 18 (voetnoten 38, 40).

⁵² Voor de inhoud, zie Appendix A.2.

⁵³ 8.1.5.

⁵⁴ 9.3.

⁵⁵ De veilingcatalogus van zijn fonds, die in 1649 werd gemaakt nadat Laurensz was overleden, vermeldt onder de ‘libri musici’ ‘Fluyten Lust-hoff van Eyck 4. Amsterdam 1646’. Laurensz 1649: 160. Een catalogus uit 1647 vermeldde de titel nog niet. Zie Scheurleer 1900.

3.4. *Der Fluyten Lust-hof I* (1649)

In 1649 was *Euterpe oft Speel-goddinne I* toe aan een herdruk. Hieraan werd logischerwijze de titel *Der Fluyten Lust-hof I* gegeven. De titelpagina van deze vermeerderde tweede druk luidt:

DER
FLUYTEN LUST-HOF,

Vol Psalmen, Paduanen, Allemanden, Couranten, Balletten, Airs, &c.
Konstigh en lieflyk gefigureert, met veel veranderingen.

Door den Ed. J. JACOB van EYK, Musicyn en Directeur vande Klokwerken tot Utrecht, &c.

Den 2 Druk, op nieuws overhoort, verbeterd en vermeerdert, door den Autheur, met Psalmen, Paduanen, Allemanden, en de nieuwste voyzen, en verscheyden stukken om met 2 Boven-zangen te gebruiken.

Dienstig voor alle Konstlievers tot de Fluit, Blaes- en allerley Speel-tuigh.

EERSTE [drukkersmerk] DEEL.

t'AMSTERDAM, by *Paulus Matthysz.* in de Stoof-steegh, in 't Muzyk-boek, gedrukt. 1649.

In tegenstelling tot deze titelpagina geeft de tweede, waarvan de tekst niet wezenlijk afwijkt, het jaartal 1648. Eerder zagen we dat de tweede titel het begin van het zet- en drukproces markeert als zijnde de eerste bladzijde van het eerste muziekatern, terwijl de eerste titel het drukproces afsluit. De verschillende jaartallen duiden erop dat het werk in het najaar van 1648 is aangevangen en in het voorjaar van 1649 zijn voltooiing heeft gevonden.

De vermeerdering ten opzichte van de druk uit 1644 bestaat uit zestien eenstemmige variatiewerken, alsmede uit vijf duetbewerkingen die op eenstemmige composities uit de *Lust-hof* zijn gebaseerd maar niet aan Jacob van Eyck mogen worden toegeschreven.⁵⁶ Drie composities die in 1644 waren verschenen moesten in 1649 het veld ruimen, naar het zich laat aanzien om druktechnische redenen (lay-out).⁵⁷ Alhoewel de toevoegingen ervoor zorgden dat het eerste deel fors dikker werd (de toename bedraagt vijf katernen), was het toegevoegde materiaal te gering om er een afzonderlijk derde deel mee te vullen.

Van deze tweede druk zijn twee exemplaren bewaard gebleven, in Amsterdam en Edinburgh.⁵⁸ Beide zijn samengebonden met 't *Uitnemend Kabinet II* uit hetzelfde jaar 1649 (en wederom gedrukt op papier met hetzelfde watermerk), en twee keer gaat de *Lust-hof* aan het *Kabinet* vooraf. Dat dit niet op toeval berust, bewijst het Amsterdamse exemplaar, dat door uitgeverij Saul B. Groen werd gebruikt voor het vervaardigen van een facsimile-uitgave. In de inhoudsopgave van de *Lust-hof* worden na de eigen composities uit de *Lust-hof* ook tien eenstemmige werken uit 't *Uitnemend Kabinet II* genoemd, die op hun beurt ontbreken in de inhoudsopgave van

⁵⁶ 8.6.

⁵⁷ 'Sarabande' [NVE 10], 'Stemme nova [I]' [NVE 65] en 'Stemme nova [II]' [NVE 66]. Zie 8.1.7.

⁵⁸ Appendix A.1: DFL-I²(1) en DFL-I²(2).

het *Kabinet*. (afb. 28) Hiermee is aangetoond dat dit exemplaar voor een Siamese gedaante was voorbestemd. Deze vaststelling maakt het nog onwaarschijnlijker dat Matthijsz de boeken ongebonden heeft verhandeld. Dit lijkt het initiatief van een drukker die alles in eigen hand had.

B L A D T - W Y Z E R.

tot der FLUYTEN LUST-HOF.

Preladium of Voorſpel.	fol. 1	Courante.	30	Rofemont die lagh gedoken.	53	Een Courant.	81
Onſe Vader in Hemelryck.	1. 2. 3	Ghy Ridder in het prachtigh.	31. 32	Ballette Bronckhorſt.	54	Bien heurus.	82. 83
Doen Daphne.	4. 5	Ballette Graveland.	32. 33	Wat zal men op den Avondt doen.	55. 56. 57	Een Frans Air.	85. 86
Pſalm 118.	6. 7. 8	Engels Nachtegaeltje.	34	Sarabanda.	58	Kits Almande.	87. 88
Malfimmes.	9	Ach Moordereffe.	35. 36	Repicavan.	59	Schafmife vous re veille.	88. 89
Pſalm 140.	10. 11	Lanterlu.	36	Jannſman en Alemoer.	59. 60	Prins Robberts Maſco.	89. 90
Aerdigh Martyntje.	11. 12	Philis ſchoone Herderin.	37. 38	O Heiligh Zaligh.	60	Waekt op Iſraël.	90. 91
Pavaen Lachrymz.	12. 13	Vande Lombart.	38	Tweede Courante Mars.	61. 62	Princeſſe hier koom ick by nacht.	97. 98
Lavignone.	14	Comagain.	39. 40. 41	Tweede Lavignone.	63. 64. 65	Wel Jan &c.	97. 98
Rofemont.	15	Courant.	42	Pavane Lachryme.	66	Pſalm 150.	98. 99. 100
Courant , of Ach treurt myn.	16	Tweede Daphne.	42	Een Schots Lietjen.	66	<i>Met 2 Boven-zangen.</i>	
Lof-zangh Marie.	17	Amarilli mia bella.	43. 44	Derde Daphne.	67. 68. 69. 70	Philis ſchoon Herderinne.	92
Frans Ballet.	18	Lus de mi alma.	44	Amarilleken doet myn.	70. 71	Engels Lied.	93
Stil, ſtil een reys.	18	Engels Lied.	45	Eerſte Carileen.	72	More palatino.	94
Fantafia & Echo.	19	Philis quam Philander.	46	Tweede Carileen.	73	Amarilli mia bella.	95
Gefwinde Bode van de Min.	20	Al hebben de Princen haren.	47	Derde Carileen.	74	Prins Robberts Maſco.	96
Onan of Tanneken.	20. 21. 22	Tweede Rofemont.	47	Vierde Carileen.	84. 85	<i>Met 1.</i>	
Pſalm 68.	23	De zoete Zoomer tyden.	48	Amarilli mia bella.	75. 76	5 Brandes door J. van Noort.	32. 33
Pſalm 68.	23	De zoete Zoomer tyden.	48	Courante Madame de la M.	76	Frere fraper.	34
Pſalm 103.	25. 26. 27	Courante Mars.	50	O ſlaep, o zoete ſlaep.	77. 78	Malle Symes.	35
Van Goofen.	28. 29	Batali.	51. 52	Gabrielle Maditelle.	79	Courant la Royale van J. Dix.	36
Si vous me voules guerir.	29. 30	Schoonſte Herderinne.	52	Een Spaenſe Voys.	80	2 France Air.	37

AFBEELDING 28 *Der Fluyten Lust-hof I* (²1649), inhoudsopgave, met rechtsonder vermelding van enkele werken uit *'t Uitmement Kabinet II*.

Exemplaar Amsterdam, Toonkunstbibliotheek

Het exemplaar uit Edinburgh wijkt op dit punt af, hier beperken beide inhoudsopgaven zich tot de stukken die daadwerkelijk in de desbetreffende bundels zijn opgenomen. Het zetsel werd niet geheel uit elkaar genomen.⁵⁹ Wel zijn de titels en hun bijbehorende folio-aanduidingen anders gegroepeerd om een evenwichtige bladspiegel te realiseren. In hoofdstuk 8 zal nader op de implicaties worden ingegaan.⁶⁰ Blijkbaar reserveerde Paulus Matthijsz een gedeelte van de oplage voor gecombineerde verkoop en een gedeelte voor losse distributie.

Het exemplaar in Edinburgh is afkomstig uit de muziekcollectie van de Schotse doedelzakbouwer John Glen (1833-1904), die een verzameling opbouwde van oude gedrukte Britse muziek.⁶¹ Ook het convoluut met *Lust-hof I* en *Kabinet II*, het oudste uit de verzameling, werd met dit doel verworven. Dit tonen Glen's potloodaantekeningen voor in de bundel: hij noteerde hier de titels van Engelse en Schotse melodieën.⁶² Het convoluut, dat zich nog in originele staat bevindt, is in Nederland gebonden. Dit is te zien aan vier strookjes perkament in de rug, die aan een Nederlands middeleeuws manuscript zijn ontnomen. Het hybrida-schrift bevat

⁵⁹ In beide inhoudsopgaven is bijvoorbeeld sprake van 'Psalm 118' [sic].

⁶⁰ 8.1.7.

⁶¹ Zie Johnson & Myers 2001. In 1927 kwam deze collectie terecht in de National Library of Scotland.

⁶² Glen noemt uit de *Lust-hof* 'Malle Symen', 'Engels Nachtegaeltje', 'Engels Lied' en 'Een Schots Lietjen', uit het *Kabinet* 'Malle Symen'.

verschillende Nederlandse woorden.⁶³ Het boekje behoorde in de zeventiende eeuw toe aan een Nederlandstalige eigenaar die bij enkele werken titelvarianten noteerde. Net als in 1646 drukte Paulus Matthijsz het inleidende folio aan één zijde (hier: titelpagina en inhoudsopgave) in twee kleuren – zwart en rood. Met het beginfolio van *'t Uitnemend Kabinet II* deed Matthijsz hetzelfde. Deze keer zorgde Matthijsz ervoor dat bij het gelijktijdig drukken van deze twee dubbelfolio's geen derde overschoot. Het derde folio gebruikte hij voor een instructie in het blokfluitspel, de *Vertoninge en onderwyzinge op de hand-fluit*. De titel hiervan is in het rood weergegeven, wat de bovengeschetste procedure bevestigt. Omdat dit dubbelfolio extra moest worden ingevoegd, had de eerste pagina in plaats van een katernaanduiding een asterisk. Officieel behoorde de *Vertoninge* tot *'t Uitnemend Kabinet II*. Daarom zal de instructie in hoofdstuk 9 nader worden belicht.⁶⁴

3.5. *Der Fluyten Lust-hof II* (²1654)

Hoefde *Euterpe* slechts vijf jaar te wachten op een tweede druk, in het geval van *Der Fluyten Lust-hof II* zou dit tot 1654 duren, dus acht jaar. Het is een bekend verschijnsel dat tweede delen minder snel verkopen dan eerste, er zijn altijd consumenten die aan één deel genoeg hebben. Is *Der Fluyten Lust-hof II* ook aan dit mechanisme onderworpen geweest? Het kan, maar het hoeft niet. Het is eveneens denkbaar dat Matthijsz, getroffen door het succes van zijn bundels uit 1644, in 1646 besloot het tweede deel in een grotere oplage te drukken.

De inhoud van deze tweede druk verschilt niet noemenswaardig van de eerste. In de notentekst werden sommige fouten gecorrigeerd en deden nieuwe hun intrede, zoals ook met het eerste deel was gebeurd. In 'Psalm 116' [NVE 129] bleef een verschuiving van vier maten ongecorrigeerd.⁶⁵ Desondanks zijn er aanwijzingen dat Van Eyck met deze tweede druk nog bemoeienis heeft gehad, wat aanleiding geeft deze editie als belangrijkste bron aan te merken. In de variaties van 'Excusemoy' [NVE 111] werd in 1654 met behulp van een dubbel *signum congruentiae* (♯) verduidelijkt dat de tweede van de drie herhaalde secties niet moest worden herhaald. In 'Onder de Linde groene' [NVE 103] zijn aan het slot van de laatste variatie acht maten toegevoegd.

Van de druk uit 1654 zijn vier exemplaren bewaard gebleven, meer dan van welke andere bron dan ook.⁶⁶ Twee bevinden zich in de Amsterdamse Toonkunstbibliotheek. De Deutsche Staatsbibliothek in Berlijn bezit een originele band waarin naast deze editie het tweede deel van het *Kabinet II* wordt aangetroffen (een ongewone combinatie), in de eerste druk uit 1649.⁶⁷ Dit origineel heeft, getuige het *ex libris*, in de negentiende eeuw toebehoord aan Florentius Cornelis Kist (1796-1863), die dit convoluut in 1847/48 in het muziektijdschrift *Caecilia* heeft beschreven.⁶⁸ Voor in het bandje maakte Kist allerhande potloodaantekeningen. In de rug bevinden zich perkamenten strookjes uit een middeleeuws Nederlands handschrift, net als in het convoluut uit 1649 dat zich in Edinburgh bevindt.

⁶³ '... dat ...', '... ach wat ...', '... ende ...', '... van alles ...'.

⁶⁴ 9.5.

⁶⁵ 8.1.5.

⁶⁶ Appendix A.1: DFL-II².

⁶⁷ Opmerkelijk is het ontbreken van de *Vertoninge en onderwyzinge*, die formeel tot het *Kabinet II* behoort. Zie 9.5.

⁶⁸ Kist 1847-1848.

De British Library in Londen bezit een originele zeventiende-eeuwse band waarin de tweede druk van *Der Fluyten Lust-hof II* is samengebonden met de ongedateerde derde druk van het eerste deel uit circa 1656.⁶⁹ Dit bundeltje heeft toebehoord aan een eigenaar die ook een *Kabinet I* (1654) en *Kabinet II* (ca. 1656) als convoluut bezat. Deze pendant bevindt zich in de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium in Brussel.⁷⁰ Dat de boekjes uit Londen en Brussel bij elkaar hebben gehoord, is op te maken uit het identieke *ex libris* met de initialen 'I.M.' en de spreuk 'Grijpt als 't rijpt', die de weg wijzen naar de negentiende-eeuwse Amsterdamse boekenverzamelaar en makelaar in suiker Isaac Meulman.⁷¹ Zijn bibliotheek werd tussen 22 en 27 november 1869 geveild.⁷²

3.6. *Der Fluyten Lust-hof I* (³ca. 1656)

Kort voor Van Eycks dood beleefde het eerste deel van de *Lust-hof* nog een derde druk, die niet gedateerd is. Met zekerheid is te stellen dat deze editie niet eerder dan in 1654 is verschenen en uiterlijk in maart 1657, de maand waarin Jacob van Eyck overleed. Het eerste kan worden geconcludeerd uit de nieuwe manier waarop de variaties in de notentekst zijn aangeduid. Gebeurde dit tot en met 1654 met de archaïsche term 'modo', in deze derde druk kwam hiervoor 'var.[iatio]' in de plaats.⁷³ Naast het reeds genoemde Londense exemplaar zijn originele drukken van deze editie bewaard gebleven in Amsterdam en Brussel.⁷⁴ Geen van de drie boekjes noemt in de inhoudsopgave de solowerken uit 't *Uitnemend Kabinet II*, zoals het Amsterdamse exemplaar van de tweede druk uit 1649 doet. Toch mag hieruit niet worden afgeleid dat zulke combinatiedrukken niet hebben bestaan.⁷⁵

3.7. Excursie: de *Onderwyzinge van Gerbrandt van Blanckenburgh*

De combinatie van *Der Fluyten Lust-hof I* (³ca. 1656) en *II* (²1654) in de British Library gaat vergezeld van een blokfluitinstructie die uitgebreider is dan die welke Matthijsz in 1649 het licht had doen zien en omstreeks 1656 had herdrukt. De instructie werd gedrukt als één sexto-oblongkatern van twaalf pagina's en was dus op één vel papier toegesneden. Het Londense origineel, ingebonden tussen het inleidende

⁶⁹ Appendix A.1: DFL-II²(3) & DFL-I³(3).

⁷⁰ Appendix A.1: UK-I²(3) & UK-II²(3).

⁷¹ Afgebeeld in Schwencke 1947: 12 (afb. 7).

⁷² Meulman 1869. Het convoluut van *Lust-hof I* en *II* wordt in de catalogus vermeld onder nummer 4221, dat van *Kabinet I* en *II* onder nummer 4222 (p. 342). Deze nummers kwamen op 26 november onder de hamer. Voor in de catalogus werden de muziekbundeltjes genoemd tussen 'quelques articles importants à l'attention des amateurs'.

⁷³ Deze wijziging vond ook plaats in het *Kabinet*, zodat Paulus Matthijsz ervoor verantwoordelijk kan worden gehouden. Niet op alle plaatsen is de verandering correct doorgevoerd. In 'Malle Symes' van Jacob van Noordt bijvoorbeeld ('t *Uitnemend Kabinet II*, fol. 35ab) is de eerste variatie met '2.' aangeduid, zoals in de eerste druk uit 1649. De tweede variatie heet 'Variat. 2'. Facsimile in Giskes 1989: 103.

⁷⁴ Appendix A.1: DFL-I³.

⁷⁵ Van een Siamese relatie had sprake kunnen zijn in het Brusselse boekje, dat zich in gezelschap bevindt van het *Kabinet II* (²1654). Hier zou zo'n gecombineerde inhoudsopgave op zijn plaats zijn geweest. Het ontbreken ervan zegt echter weinig, zoals het Edinburghse convoluut uit 1649 laat zien.

dubbelfolio en het eerste muziekkatern van *Der Fluyten Lust-hof I*, is voorzover bekend de enige bron. De instructie heeft een eigen titelpagina:

ONDERWYZINGE

Hoemen alle de Toonen en halve Toonen, die meest gebruyckelyck zyn, op de

H A N D T - F L U Y T

Zal kunnen t'eenemaal zuyver Blaezen, en hoe men op yeder 't gemackelyckst een Trammelant zal kunnen maken, heel dienstigh voor de Lief-hebbers.

Gesteld door den konstrycken Musicyn G. van BLANCKENBURGH, Organist der stad Gouda.

[drukkersmerk]

't Amsterdam, by Paulus Matthijsz., in de Stoof-steegh, in 't Muzyc-boeck gedruckt.

De laatste pagina deelt mee dat Van Blanckenburgh de instructie heeft geschreven op speciaal verzoek van Paulus Matthijsz: 'Deze beschrijvinge om de Hant-fluyt heel zuyver te kunnen bespelen, hebbe ick ten verzoecke van P. Matthijsz., ende ten dienste van alle Lief-hebbers van de Handt-fluyt aldus gestelt.'⁷⁶

Wat is nu de relatie tussen deze *Onderwyzinge* en *Der Fluyten Lust-hof* of 't *Uitnemend Kabinet*? Rudolf Rasch heeft de suggestie gewekt dat deze instructie die van Matthijsz zelf verving toen omstreeks 1656 't *Uitnemend Kabinet II* werd herdrukt.⁷⁷ De aanduiding 'met een korte onderwyzinge op de Hand-fluyt' wees toen echter nog steeds op Matthijsz' *Vertoninge en onderwyzinge*, die gelijk met *Lust-hof I* en *Kabinet II* werd herdrukt.⁷⁸ Het feit dat Van Blanckenburghs *Onderwyzinge* een eigen titelpagina heeft, bewijst dat het werkje als afzonderlijk traktaat is verkocht. Zo was het halverwege de achttiende eeuw ook aanwezig in de bibliotheek van Isaac Le Long.⁷⁹

Heeft Matthijsz voor het drukken van de *Onderwyzinge* zomaar, zonder enige bedoeling, gekozen voor het sexto-oblongformaat? Dit lijkt niet erg waarschijnlijk. Het formaat maakte de instructie geschikt om als supplement bij *Lust-hof* of *Kabinet* dienst te doen. Ook de manier waarop de pagina's zijn genummerd, verraadt dat Matthijsz het boekje drukte met deze mogelijkheid in gedachte. Hij gebruikte geen gewone katernaanduiding (A1 t/m 6) maar een asterisk (*) gevolgd door een nummer, zoals hij ook deed met inleidende folio's en met zijn eigen *Vertoninge en onderwyzinge* uit 1649.⁸⁰

Doorgaans wordt Van Blanckenburghs traktaat gedateerd op 1654, omdat dit het enige jaartal is dat in het Londense convoluut voorkomt, namelijk op de titelpagina

⁷⁶ Fol. [*6]b.

⁷⁷ Zie Rasch 1980.

⁷⁸ Een exemplaar hiervan bevindt zich in het convoluut van *Lust-hof I* (ca. 1656) en *Kabinet II* (ca. 1656) dat bewaard wordt in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Zie Appendix A.1: DFL-I³(2) & UK-II²(2). Dat hier sprake is van een tweede druk van Matthijsz' *Vertoninge*, laten onder meer enkele spellingvarianten ('Vertooninge') en een afwijkend gebruik van het rood zien.

⁷⁹ Rasch 1972: 199 (noot 53).

⁸⁰ In het facsimile dat Saul B. Groen heeft uitgegeven van *Der Fluyten Lust-hof* is onderaan bij de opdracht aan Constantijn Huygens (*Der Fluyten Lust-hof I*, 1649) een asterisk weggeretoucheerd, links van het cijfer 2.

van het meegebonden tweede deel van *Der Fluyten Lust-hof*.⁸¹ Aangezien Van Blanckenburghs geschrift in zekere zin een antwoord is op de instructie van Matthijsz (die nog omstreeks 1656 werd herdrukt), mag worden aangenomen dat deze niet lang erna is verschenen.⁸² ‘Omstreeks 1656’ lijkt vooralsnog de veiligste datering.

De aanwezigheid van Van Blanckenburghs traktaat in Londen kan tevens als verklaring worden aangevoerd voor de afwezigheid van Matthijsz’ *Vertoninge en onderwyzinge* in de Brusselse *Kabinet*-pendant, die zoals we zagen aan dezelfde eigenaar heeft toebehoord. Mogelijk heeft Paulus Matthijsz de uitgebreide instructie als bonus cadeau gedaan aan klanten die gelijktijdig de hele *Lust-hof* en het hele *Kabinet* aanschafte.

Op inhoudelijke aspecten van de *Onderwyzinge* zal nader worden ingegaan in de hoofdstukken 11 en 13, als het instrument en de door Van Blanckenburgh genoemde versieringstechnieken ter sprake komen.⁸³

⁸¹ Thomas E. Warner suggereert dat het jaartal van de titelpagina is afgesneden. Daar is geen sprake van. Warner 1967: 1.

⁸² Matthijsz deelde mee dat hij eigenlijk ook ‘alle de verborgenste, zoetste bewegingen (die op de hand-fluit te doen zijn)’ wilde aanwijzen. Hiermee doelde hij op trillers of ‘trammelanten’. Van Blanckenburgh voldeed aan die wens.

⁸³ 11.3 en 13.3.4.

